



บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ห้องสมุดมีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ คือ เพื่อบริการหนังสือและวัสดุการอ่านแก่ประชาชน และเพื่ออนุรักษ์หนังสือซึ่งเป็นสื่อในการถ่ายทอดวัฒนธรรม พัฒนาการขึ้นหนึ่งในด้านวัฒนธรรมของห้องสมุด คือ การดูแลรักษาวัสดุห้องสมุดที่หาได้ยาก หรือไม่สามารถหาสิ่งอื่นมาทดแทนได้ (Powell 1949: 307) นักวิชาการบรรณารักษศาสตร์จึงกำหนดนโยบายและหน้าที่เกี่ยวกับหนังสือหายากไว้อย่างชัดเจนว่า หอสมุดแห่งชาติคือแหล่งรวบรวมวรรณกรรมทุกสาขาของชาติ และมีหน้าที่โดยตรงในการคุ้มครองรักษามรดกทางด้านวรรณกรรม ส่วนห้องสมุดประเภทอื่นที่มีหน้าที่ในการอนุรักษ์มรดกทางวรรณกรรมไว้เพื่อการวิจัยเช่นเดียวกันคือ ห้องสมุดหนังสือหายากเพื่อการค้นคว้า (Rare book research library) ห้องสมุดเพื่อการวิจัยเฉพาะสาขา (Special research library) และห้องสมุดสมาคมวิชาการ (Learned society library) ซึ่งให้บริการด้านการค้นคว้าวิจัยจากหนังสือ ต้นฉบับตัวเขียน เอกสารโบราณ และสิ่งพิมพ์อื่น ๆ แก่สมาชิก (Dolan 1985: 102-107)

ห้องสมุดของสยามสมาคมเป็นห้องสมุดสมาคมวิชาการ ซึ่งมีกำเนิดพร้อม ๆ กับการก่อตั้งสยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อค.ศ. 1904 (พ.ศ. 2447) ซึ่งเป็นปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (สุนทรื หังสสุต 2518: 125-126) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหา รวบรวมข้อมูล และส่งเสริมศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง โดยมีนาย W.R.D. Becket เป็นนายกสมาคมคนแรก และ Dr. O. Frankfurter เป็นเลขานุการและบรรณารักษกิตติมศักดิ์ ห้องสมุดของสยามสมาคมจัดเป็นห้องสมุดเพื่อการวิจัยเฉพาะกลุ่มวิชาตามวัตถุประสงค์ของสมาคม จึงได้จัดหาหนังสือหายากเกี่ยวกับประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และดัทช์ มีหนังสือที่ผู้เขียนเป็นที่รู้จักในประวัติศาสตร์ไทย เช่น

Simon de La Loubère, Père Guy Tachard, Chevalier de Forbin, Joost Schouten, Pere Jèsuits, Abbé de Choisey

หนังสือภาษาตะวันตกของหอสมุดสยามสมาคมเหล่านี้มีประโยชน์ต่อการวิจัยด้านประวัติศาสตร์และสังคมของไทย นักประวัติศาสตร์ต้องใช้ข้อมูลจากการศึกษานี้เกี่ยวกับเรื่องในอดีตประเภทบันทึกและงานเขียน ซึ่งผลิตขึ้นในช่วงเวลาของกระแสเหตุการณ์นั้น ๆ (โรเบิร์ต วี. แคนเนลล์ 2520: 130-131) ถ้าใช้ข้อมูลประวัติศาสตร์ฝ่ายไทยเพียงอย่างเดียวอาจมีข้อมูลที่ไม่ว่างพอ ต้องเสี่ยงกับปัญหาเรื่องข้อมูลขัดแย้ง มองปัญหาด้านเดียว หรือมองปัญหาในแง่มุมของผู้เขียนแต่เพียงคนเดียวได้ การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยจึงควรมีข้อมูลที่มีใช้ของไทยฝ่ายเดียว ควรใช้เอกสารหลักฐานที่เป็นภาษาต่างประเทศ หรือชาติอื่นที่เขียนเกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาอยู่เพื่อความเป็นกลาง และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกับความจริงมากที่สุด (สุจิตรา วุฒิสถียร 2522: 71)

หอสมุดสยามสมาคมได้จัดห้องสำหรับเก็บหนังสือหายากไว้โดยเฉพาะ คือ "ห้องพระองค์วรรมฯ" ซึ่งตั้งชื่อตามพระนามของพลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวงศ์ไวยากร กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ผู้ทรงดำรงตำแหน่งนายกสยามสมาคม ระหว่าง พ.ศ. 2487-2492 และ พ.ศ. 2512-2519 ปัจจุบันมี 2 ห้อง คือ ห้องพระองค์วรรมฯ 1 ใช้เก็บหนังสือหายากที่พิมพ์ก่อน ค.ศ. 1900 และห้องพระองค์วรรมฯ 2 ใช้เก็บหนังสือหายากที่พิมพ์หลัง ค.ศ. 1900 หนังสือเหล่านี้เป็นแหล่งข้อมูลสำหรับผู้ศึกษาค้นคว้าวิจัยด้านประวัติศาสตร์และสังคมไทย จึงควรศึกษาหนังสือหายากภาษาตะวันตกเหล่านี้ในแง่ของหนังสือหายาก เพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่เป็นประโยชน์ต่อหอสมุดสยามสมาคมในการให้บริการหนังสือหายากภาษาตะวันตก

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือหายากและเกี่ยวกับสยามสมาคม พบว่า มีดังนี้คือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหอสมุดสยามสมาคม และงานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือหายากภาษาไทย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุดสยามสมาคม

วรลักษณ์ ชุ่มสาย ณ อยุธยา (2524) ได้สำรวจปริมาณและคุณภาพของหนังสือภาษาอังกฤษด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยในหอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องของมาถึงห้องสมุดสยามสมาคม คือ ผลจากการศึกษาความสามารถในการจัดเก็บหนังสือลักษณะดังกล่าวข้างต้น เปรียบเทียบกับห้องสมุดสยามสมาคม หอสมุดแห่งชาติ และสำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พบว่าหนังสือภาษาอังกฤษในสองสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยของหอสมุดแห่งชาติมีปริมาณมากที่สุด รองลงมาคือ สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อันดับสามคือ ห้องสมุดสยามสมาคม อันดับสุดท้ายคือ หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ด้านความสามารถในการจัดหาและจัดเก็บนั้น สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีความสามารถในการจัดเก็บดีมาก ทั้งที่ระยะเวลาในการจัดเก็บน้อยกว่าทุกแห่ง คือ 45 ปีเท่านั้น แต่เนื่องจากมีงบประมาณมากเป็นอันดับแรกและบุคลากรมากเป็นอันดับที่สอง จึงทำให้สามารถจัดเก็บได้ดี หอสมุดแห่งชาติและหอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีความสามารถในการจัดเก็บเป็นอันดับสองและสาม ตามลำดับ ส่วนห้องสมุดสยามสมาคมมีความสามารถในการจัดเก็บเป็นอันดับสุดท้าย ทั้ง ๆ ที่มีระยะเวลาในการจัดเก็บนานที่สุดถึง 75 ปี ทั้งนี้เพราะมีงบประมาณในการจัดหาหนังสือและมีบุคลากรน้อยที่สุดในบรรดาหอสมุดทั้งสี่แห่ง จึงทำให้ห้องสมุดสยามสมาคมมีความสามารถในการจัดหาและจัดเก็บหนังสือน้อยที่สุด แม้จะเป็นแหล่งสะสมที่นานที่สุดก็ตาม

งานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือหายากภาษาไทย

พรทิพย์ โล่ห์วีระ (2528) ทำการวิจัยเพื่อศึกษาประเภท เนื้อหา และแหล่งผลิตในช่วงระยะ 50-80 ปีแรกของการพัฒนาการด้านการพิมพ์ในประเทศไทยของหนังสือหายากภาษาไทย ส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ ในศูนย์ราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่าหนังสือภาษาไทยส่วนพระองค์ หมวดสังคมศาสตร์มากที่สุด จึงสอดคล้องตามวัตถุประสงค์การจัดตั้งศูนย์ราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่ว่า ใช้สำหรับเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าและเป็นศูนย์บริการเอกสารการวิจัยทางสังคมศาสตร์ และพบว่าหนังสือภาษาไทยส่วนพระองค์ฯ เป็นหนังสือหายากหมวดวรรณคดีมากที่สุด เมื่อพิจารณาด้วยเกณฑ์ของหนังสือหายากแล้ว ส่วนใหญ่เป็นหนังสือหายากประเภทที่มีความสำคัญด้านประวัติ

การพิมพ์ รองลงมาเป็นประเภทที่มีความสำคัญด้านประวัติการครอบครอง และประเภทหนังสือเก่า แต่อยู่ในสภาพสมบูรณ์หรือรูปเล่มสวยงาม ประเภทที่พบน้อยที่สุดคือ หนังสือที่มีเนื้อหาเป็นทักกล่าวขวัญถึง หนังสือหายากลักษณะที่พบเป็นจำนวนมาก คือ หนังสือที่พิมพ์จำนวนจำกัด รองลงมาคือ หนังสือฉบับพิมพ์ครั้งแรก และหนังสือที่เป็นเอกสารปฐมภูมิด้านประวัติการพิมพ์ของประเทศไทย

ฐิตยารัตน์ อินทวงศ์ (2530) ทำการวิจัยเพื่อสำรวจและศึกษาเนื้อหา ประเภท ลักษณะ แหล่งผลิต และช่วงระยะเวลาที่ผลิตหนังสือหายากภาษาไทย ของห้องสมุดสยามสมาคม พบว่าเนื้อหาของหนังสือหายากภาษาไทยที่ห้องสมุดมีอยู่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของสยามสมาคม คือ มีหนังสือหมวดวรรณคดี หมวดสังคมศาสตร์ และหมวดประวัติศาสตร์ ในปริมาณมากใกล้เคียงกัน หนังสือส่วนใหญ่เป็นหนังสือหายากประเภทที่มีสภาพสมบูรณ์รูปเล่มสวยงาม รองลงมาในปริมาณเกือบเท่ากัน คือ หนังสือหายากประเภทที่มีความสำคัญด้านประวัติการพิมพ์ของประเทศไทย ประเภทที่พบน้อยที่สุดคือ หนังสือหายากที่มีเนื้อหาเป็นทักกล่าวขวัญถึง หนังสือหายากประเภทต่าง ๆ เหล่านี้มีลักษณะของหนังสือเก่าที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยยังอยู่ในสภาพดี และหนังสือที่พิมพ์จำนวนจำกัดเป็นส่วนมาก ลักษณะที่ไม่พบเลยคือหนังสือต้องห้ามและหนังสือกุ

ปรากฏพิทย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา (2530) ทำการวิจัยเพื่อศึกษาเนื้อหา ลักษณะ และประเภทของหนังสือหายากภาษาไทยของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ในหอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมีวิธีการวิจัยเพิ่มขึ้น จากงานวิจัยของ พรทิพย์ โล่ห์วีระ (2528) และ ฐิตยารัตน์ อินทวงศ์ (2530) คือ ได้ประเมินราคาของหนังสือหายากภาษาไทยส่วนพระองค์ฯ ด้วย ผลการวิจัยพบว่าหนังสือหายากภาษาไทยส่วนพระองค์ฯ ส่วนใหญ่มีเนื้อหาด้านศาสนาและวรรณคดี และเป็นหนังสือหายากประเภทที่มีประวัติการครอบครองมากที่สุด รองลงมาคือ หนังสือหายากที่มีความสำคัญด้านประวัติการพิมพ์ และหนังสือเก่าที่มีสภาพสมบูรณ์ หรือรูปเล่มสวยงาม หรือมีภาพประกอบสำคัญ หนังสือหายากประเภทที่พบน้อยที่สุดคือ หนังสือที่มีเนื้อหาเป็นทักกล่าวขวัญถึง ซึ่งผลการวิจัยสอดคล้องกับของพรทิพย์ โล่ห์วีระ (2528) และ ฐิตยารัตน์ อินทวงศ์ (2530) ดังได้กล่าวมาก่อนแล้ว แต่หนังสือหายากภาษาไทยส่วนพระองค์ฯ มีลักษณะเด่นที่สุดทางด้านประวัติการครอบครอง คือ มีบรรณสิทธิ์ ลายเซ็นพระนาม และบันทึกว่าทรงได้รับหนังสือจากใคร ในโอกาสใด และเมื่อใด

มีเอกสารปะคันสอดแทรก และมีลายพระหัตถ์ของผู้แต่งคนสำคัญ คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลักษณะเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญในการพิจารณาคุณค่าภายใน (Internal criticism) ของหนังสือหายาก สำหรับการประเมินราคาหนังสือหายากเฉพาะภาษาไทย ส่วนพระองค์ฯ ที่เลือกมาสำหรับการวิจัยจำนวน 969 เล่ม ด้วยเกณฑ์ประเมินขั้นต่ำสุดคิดเป็นราคาประเมิน 130,146 บาท โดยพิจารณาจากเกณฑ์ความสำคัญของเนื้อหา ปีที่พิมพ์ ตรายแสดงแหล่งที่มาของต้นฉบับ ครั้งที่พิมพ์ โอกาสที่พิมพ์ ลายพระหัตถ์หรือลายมือของบุคคลสำคัญ บรรณสิทธิ์ และรูปเล่ม ตามลำดับ

ผลการวิจัยเกี่ยวกับหนังสือหายากภาษาไทยทั้ง 3 เรื่อง สอดคล้องกันในด้านประวัติ การพิมพ์ของประเทศไทย คือ หนังสือหายากภาษาไทยที่สะสมไว้ในห้องสมุดทั้งสามแห่ง แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการด้านการพิมพ์ของไทย ตั้งแต่สมัยแรกเริ่มราวสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีโรงพิมพ์น้อยแห่ง ส่วนใหญ่เป็นของมิชชันนารีที่เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนา ในประเทศไทย แล้วจัดพิมพ์หนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนา แต่ต่อ ๆ มาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสำคัญและทรงสนับสนุนกิจการพิมพ์ ทำให้มีโรงพิมพ์เพิ่มมากขึ้น สามารถผลิตหนังสือได้จำนวนมาก อีกทั้งคุณภาพการพิมพ์ก็ดีขึ้น ส่วนเนื้อหาของหนังสือนั้นมีหลากหลายตามความนิยมของผู้อ่านในแต่ละยุคสมัย ต่อมาเนื่องจากผลกระทบจากเศรษฐกิจตกต่ำ และสงครามในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้กิจการพิมพ์ซบเซา หนังสือที่ผลิตจึงลดคุณภาพลง และมีปริมาณไม่มากเท่าสมัยก่อน ๆ ผลการวิจัยหนังสือหายากเหล่านี้จึงสะท้อนให้เห็นประวัติศาสตร์สังคมไทยในด้านวรรณกรรมและกิจการพิมพ์ของไทยได้

จากการศึกษา เรื่องของหนังสือหายาก ประวัติและวัตถุประสงค์ของห้องสมุดสยามสมาคม วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษารายละเอียดของหนังสือหายากภาษาตะวันตกของห้องสมุดสยามสมาคม ซึ่งเป็นแหล่งสะสมหนังสือหายากภาษาตะวันตก ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประเทศไทยที่เก่าแก่ที่สุด คือ 83 ปี เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้สนใจหนังสือหายากภาษาตะวันตกที่เกี่ยวกับประเทศไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหนังสือหายากภาษาตะวันตกของห้องสมุดสยามสมาคม ในด้านจำนวน และภาษา
2. เพื่อศึกษาเนื้อหาของหนังสือหายากภาษาตะวันตกของห้องสมุดสยามสมาคม
3. เพื่อศึกษาประเภทและลักษณะของหนังสือหายากภาษาตะวันตกของห้องสมุดสยามสมาคม

สมมติฐานในการวิจัย

1. หนังสือหายากภาษาตะวันตกของห้องสมุดสยามสมาคม ส่วนใหญ่เป็นภาษาอังกฤษ
2. หนังสือหายากภาษาตะวันตกของห้องสมุดสยามสมาคม ส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย
3. หนังสือหายากภาษาตะวันตกของห้องสมุดสยามสมาคม ส่วนใหญ่เป็นหนังสือที่มีคุณค่าการพิมพ์

ขอบเขตของการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ หนังสือหายากภาษาตะวันตกที่มีอยู่ในห้องพระองค์วรมณ 1 และห้องพระองค์วรมณ 2 ไม่รวมต้นฉบับตัวเขียน เอกสารพิมพ์ดีด จุลสาร สิ่งพิมพ์ฉบับถ่ายเอกสาร หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร แผนที่ และสิ่งพิมพ์ระยะสั้นซึ่งเก็บรวมอยู่ในห้องพระองค์วรมณ 1 และ 2 คว

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับหนังสือหายากภาษาตะวันตกจากหนังสือ วารสาร งานวิจัย และสิ่งพิมพ์อื่น ๆ
2. ศึกษาประวัติความเป็นมาและการดำเนินงานของห้องสมุดสยามสมาคม
3. สสำรวจจำนวน ภาษา และเนื้อหาของหนังสือหายากภาษาตะวันตกของห้องสมุดสยามสมาคม

4. วิเคราะห์หนังสือหายากภาษาตะวันตกของห้องสมุดสยามสมาคม ด้วยเกณฑ์เกี่ยวกับประเภทและลักษณะของหนังสือหายาก

5. วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าร้อยละ โดยใช้สูตร

$$P = \frac{f}{N} \times 100$$

P คือ ค่าร้อยละ

f คือ ค่าจำนวนความถี่ในแต่ละรายการ

N คือ จำนวนทั้งหมด

6. สรุปผลการวิจัยและให้ข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ทราบจำนวน ภาษา และเนื้อหาของหนังสือหายากภาษาตะวันตกของห้องสมุดสยามสมาคม
2. ทราบประเภทและลักษณะของหนังสือหายากภาษาตะวันตกของห้องสมุดสยามสมาคม
3. มีบรรณานุกรมหนังสือหายากภาษาตะวันตกของห้องสมุดสยามสมาคมสำหรับบรรณารักษ์และบุคคลที่สนใจใช้ในการจัดหาหนังสือหายากภาษาตะวันตก และเพื่ออำนวยความสะดวกเร็วสำหรับผู้ใช้น้ำหนังสือหายากเหล่านี้

คำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

หนังสือหายาก หมายถึง

1. หนังสือที่มีค่าด้านการพิมพ์
 - 1.1 หนังสือที่พิมพ์ขึ้นในต่างประเทศก่อนระยะพัฒนาการ 50 ปีแรกของการพิมพ์ในประเทศไทย ซึ่งอยู่ระหว่าง พ.ศ. 2379-2430
 - 1.2 หนังสือที่พิมพ์ขึ้นในประเทศไทยในช่วงระยะ 80 ปีแรกของการพัฒนาการด้านการพิมพ์ของประเทศไทย ซึ่งอยู่ระหว่าง พ.ศ. 2379-2460
 - 1.3 หนังสือที่มีการพิมพ์จำนวนจำกัด
 - 1.4 หนังสือฉบับพิมพ์ครั้งแรก

2. หนังสือที่มีเนื้อหาเป็นที่กล่าวขวัญถึง (Reputation)
 - 2.1 หนังสือที่เป็นผลงานเพียงเรื่องเดียว หรือผลงานส่วนน้อยที่แตกต่างจากผลงานส่วนใหญ่ของนักเขียนผู้นั้น
 - 2.2 หนังสือที่เป็นงานเขียนประเภทบันทึกประสบการณ์การเดินทางและการสำรวจ
3. หนังสือที่มีสภาพรูปเล่มสมบูรณ์หรือสภาพรูปเล่มสวยงาม
 - 3.1 หนังสือเก่าที่ตกทอดมาถึงปัจจุบันโดยยังมีสภาพรูปเล่มดี
 - 3.2 หนังสือที่จัดพิมพ์อย่างประณีตสวยงาม
 - 3.3 หนังสือที่มีภาพประกอบที่มีคุณค่า
 - 3.4 หนังสือที่มีขนาดและรูปเล่มแตกต่างจากหนังสือทั่วไป
4. หนังสือที่มีประวัติการครอบครอง (Provenance)
 - 4.1 หนังสือที่มีภาพของผู้แต่งหรือภาพเจ้าของหนังสืออยู่ในเล่ม
 - 4.2 หนังสือที่มีบรรณสิทธิ์ (Bookplate)
 - 4.3 หนังสือที่มีลายมือชื่อ หรือข้อความที่เจ้าของเดิมเขียนไว้ภายในเล่ม